

URBANISTIČKI RAZVOJ STAROGA GRADA

Priredio za tisak mr. sc. Vinko Tarbušković

U ovom članku iznosi se dio apsolvetskog rada Jakše Barbira, koji je napisan i obranjen na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, u akademskoj godini 1979./1980. Naslov rada je bio: Prilog istraživanju urbanizma Staroga Grada na Hvaru.

Ključne riječi: Faros; Faria; Stari Grad; otok Hvar; urbanizam

Razlog zbog čega objavljujem dio ovog rada nakon toliko godina, jest problematika urbanizma jednog otočkog grada. Grada koji ima kontinuitet urbanističkog razvoja od antičkih vremena, 385./384. godine pr. Krista. Dakle, već skoro 2400 godina. Pošto je do sada objavljen samo jedan rad na tu temu, koliko je meni poznato, od izuzetne je važnosti da u jednom znanstvenom časopisu objavim rad koji nikada nije publiciran, a čiji se jedini primjerak nalazi u Knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu. Ovim putem zahvaljujem gospodinu Arsenu Duplančiću na svesrdnoj pomoći u objavljivanju ovog teksta.

U uvodnom dijelu apsolvetskog rada prvo se iznose prirodni uvjeti otoka Hvara. Opisuje se položaj otoka Hvara, daju se geološke i seizmološke prilike. Zatim imamo opis reljefa, voda, pejzaža, obale i klimatske prilike na otoku. Autor daje kratak pregled povijesnih zbivanja na otoku Hvaru, od utemeljenja grčke kolonije Faros na mjestu današnjeg Staroga Grada, preko ilirske države do pada otoka pod rimsku vlast. Nakon toga slijedi srednjovjekovno razdoblje od doseljenja Hrvata, preko vlasti hrvatskih kneževa i kraljeva do pojave mletačke vlasti nad istočnom obalom Jadrana. Poslije se obrađuje razdoblje povijesti otoka pod mletačkom vlašću, od 1420.-1797. godine. Taj se povijesni pregled završava razdobljem 19. i 20. stoljeća.

U I. dijelu rada iznose se povijesno-umjetničke, konzervatorske i arhitektonsko-tehničke analize povijesne jezgre Staroga Grada. Tu se daje kartografski prikaz starosti objekata od 7. do 20. stoljeća te valorizacija objekata. Zatim se govori o stupnju sačuvanosti objekata i njihovoj visini. Ovaj dio nam, iz današnje perspektive, ima manje značenje zbog protoka vremena. Naime, od vremena pisanja radnje do danas prošlo je više od 30 godina. U staroj gradskoj jezgri promijenilo se puno toga, mnoge kuće su se preuredile ili nadogradile, a dosta njih je zbog

neriješenih imovinsko-pravnih odnosa zapušteno ili propada, tako da nam taj dio u današnje vrijeme nije interesantan.

II. dio, koji iznosim u ovom članku, za nas je izuzetno vrijedan. Naime, urbanističkim razvojem Staroga Grada malo tko se bavio. Koliko je meni poznato, postoji samo jedan rad, autora N. Dubokovića Nadalinija i Vinka Ruževića, koji pregledno i dosta detaljno opisuju urbanistički razvoj Staroga Grada od samih početaka pa do 20. stoljeća. I taj rad je izašao 70-ih godina prošlog stoljeća, tako da je ovaj rad još jedan skroman doprinos toj problematici u okvirima povijesti i urbanističkog razvoja.

U III. dijelu govori se o urbanističkom razvoju Staroga Grada u 20. stoljeću. Na kraju se daju sinteza i usputna razmatranja. Čitav rad je obogaćen fotografijama, kartama i grafikonima, što mu daje znanstvenu težinu i pokazuje autorovo poznavanje povijesti i topografije Staroga Grada.

V.T.

Grčki Faros i rimska Faria

Budući da područje antičkog Farosa arheološki nije dovoljno istraženo, nemoguće je dublje ući u problem njegovog urbanizma. U ovom trenutku nije moguće niti odrediti perimetar njegovih zidina, a da se ne ostane na nivou pretpostavke.

Ostaci zidina danas su vidljivi u kućama Tadić-Gramotor i Zaninović, te u tzv. kući remete, kao i u dnu potpornog zida sjeverno od te kuće. Zid u kući Tadić-Gramotor dug je 11 m, a visok 2.65 m. On predstavlja unutrašnje lice gradskog bedema. Sastoji se od rustično obrađenih megalitskih blokova slaganih u suho.¹ Do tridesetih godina prošlog stoljeća postojao je zid od megalitskih blokova u smjeru istok-zapad na istočnom dijelu linije koja spaja samostan Sv. Petra Mučenika i već prije spomenutu kuću remete.

Opis ostataka antičkog Farosa u 16. st. iznio je Vinko Pribojević 1525. g.: *Ne sumnjam da se na tom mjestu dizao vrlo lijep grad, kad iz dana u dan vidimo kako se tu pronalaze starinski bunari, zatrpani gradskim ruševinama, i dragocjeni predmeti od zlata i srebra i ukrašeni dragim kamenjem, koji leže skriveni u zemlji vrtova i vinograda, i kad se na istom mjestu nalaze ostaci starih gospodskih zgrada.*²

Početakom 18. st. Antonio Caramaneo govori o ostacima farskih zidina: *visibili riscontri dell'antica citta sono le reliquie magnifice di grandiose mura composte di grandissimi quadroni di pietra sparsi in diversi luoghi e specialmente tra le case fu Lucoevich e Gazzari, su cui sono esse case edificate.*³

¹ Berić D., Duboković Nadalini N., Nikolanci M., *Popis spomenika otoka Hvara*, Publikacija br. 7 Historijskog arhiva - Hvar, Split, 1958.

² Vinko Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb, 1951., 199.

³ S. Ljubić, *Faria Citta Vecchia e non Lesina - Pietro Hektorović Cittavecchiano e non Lesignano*,

Š. Ljubić 1873. g. opisuje ostatke zidina na osnovu mjerenja, koje je sredinom prošlog stoljeća izvršio tadašnji starogradski načelnik G. Budrović, i na osnovu svojih vlastitih zapažanja: *I massi di pietra, che compongono quelle muraglie, sono formati in gran parte a poligoni regolari battuti se anco greggiamente a martello e per lo piu collocati a corda e orizzontalmente, ne vi si scorgono segni di cemento. Seguendo le traccie di questi avanzi venne fatto all'egregio Sig. Girolamo Budrovich, già sindaco di Citta Vecchia, di questa illustre citta. Aveva essa quasi un miglio italiano di circonferenza; era di forma oblunga; e le sue muraglie, della grossezza di braccia sei circa, ascendevano altrettanto in altezza. Presentemente restano nella primitiva forma conservate sopra terra per una decina di metri soltanto /case Donchich/, ma di avanzi a fuor di terra apena visibili ve n'ha in parecchi luoghi.*⁴

U novije vrijeme iznesene su dvije pretpostavke perimetra antičkog Farosa. Pretpostavka koju iznosi N. Duboković Nadalini prikazana je na sl. 1.⁵ Površina gradskog areala tako određenog iznosila bi oko 1 ha, što je neznatna površina i za ma kako malen polis.

B. Gabričević pretpostavio je perimetar Farosa onako kako je prikazano na slici 2.⁶ Ta se pretpostavka uglavnom temelji na promatranju mreže i pravaca putova na području antičkog grada. Ovako određena površina iznosila bi oko 6 ha.

Činjenica da su u 18. st. zidine još bile impozantne i da se u prošlom stoljeću još mogao izmjeriti njihov opseg, nužno navodi na pomisao da su one morale i do danas, možda čak i u znatnijem dijelu svoga tlocrta, ostaviti traga u parcelaciji zemljišta, odnosno u vidu međa, zidova, podzida, putova i ostalih linija vidljivih na snimku terena, a to u pretpostavci koju iznosi B. Gabričević nije slučaj. Linije uočljive na terenu mogu se s obzirom na svoj pravac ili smjer podijeliti u tri skupine:

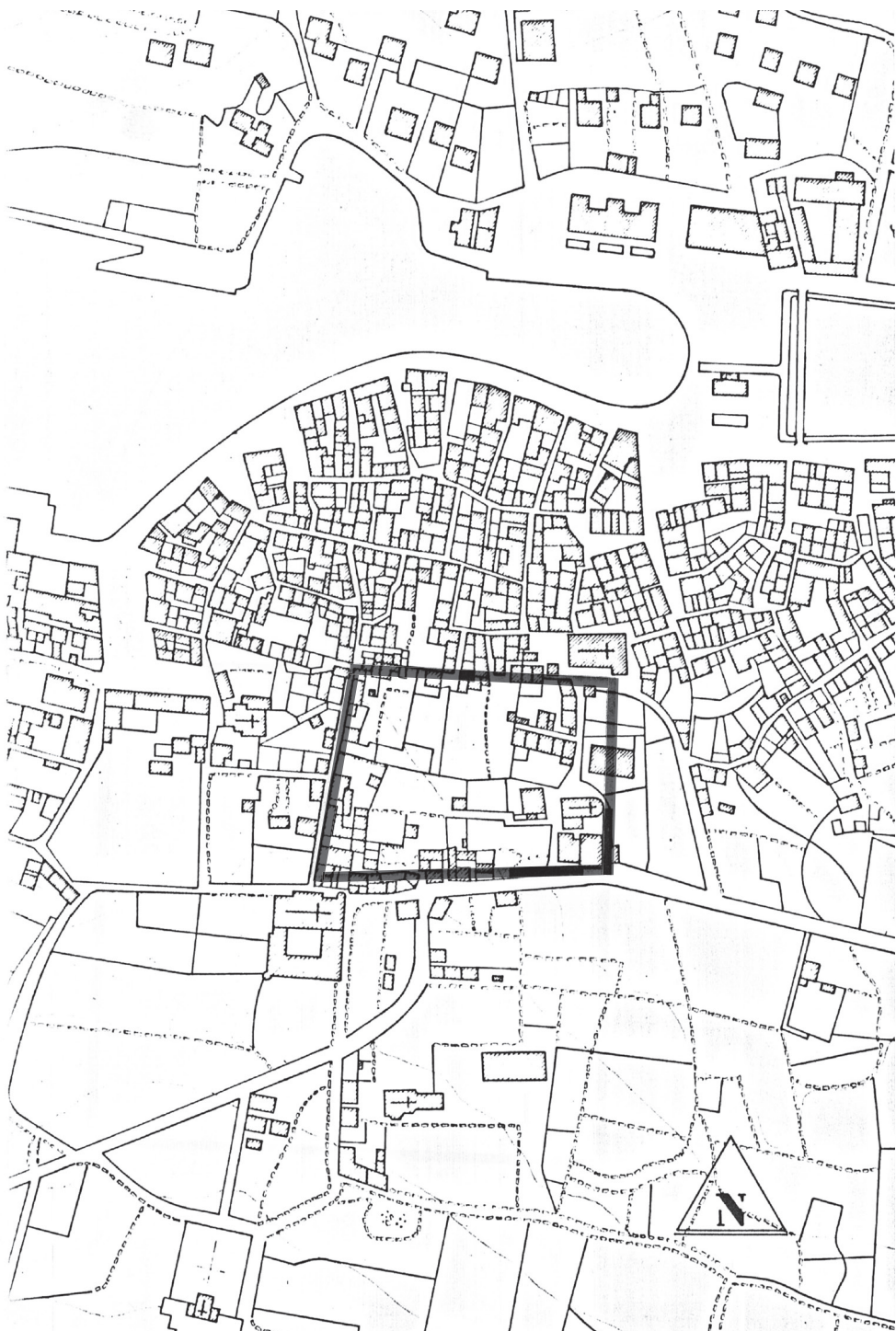
1. linije u pravcima sjever-jug i istok-zapad (jedan dio ovakvih linija sigurno pripada grčkom razdoblju, budući da su vidljivi ostaci grčkih bedema upravo takvog pravca)
2. linije u pravcu otklona od oko 12° s obzirom na strane svijeta (jedan dio ovakvih linija je sigurno ostatak limitacije hvarskog agera, što znači da pripada rimskom razdoblju, razdoblju u kojemu su gradske zidine već postojale)
3. krivudave linije i linije u pravcima drugih smjerova (ove linije pripadaju srednjem vijeku i kasnijim razdobljima)

Zagreb, 1873., 19.

⁴ Ljubić, *Faria Citta Vecchia*, 7.

⁵ Niko Duboković Nadalini, *O fazama razvitka kulture na Hvaru*, Publikacija br. 14 Historijskog arhiva - Hvar, Hvar, 1965.

⁶ B. Gabričević, Pristupna razmatranja o urbanizmu grčkih naseobina na istočnoj obali Jadrana, *VAHD* LXVIII/1966., 147.

Sl. 1. Pretpostavljeni perimetar Farosa (N. Duboković Nadalini)

Grad se sigurno prostirao na području unutar kojega se javljaju linije „grčkog“ pravca, ali najvjerojatnije ne i na području s linijama „rimskog“ pravca, budući da *limites* centurijacije polja, mlađi od grada, nisu mogli prodrijeti u područje opasano bedemima, a upravo to se događa u jugoistočnom dijelu grada, ako se prihvati pretpostavljeni perimetar B. Gabričevića.

Pri utvrđivanju perimetra gradskih zidina i drugih elemenata bitnih za istraživanje urbanizma Staroga Grada, moglo bi u velikoj mjeri pomoći poznavanju prvobitnog izgleda starogradske uvale. Izvorni izgled obale može se rekonstruirati uočavanjem prirodnog pada terena, zatim s obzirom na položaj starih putova, a naročito nagle i neočekivane promjene njihovih pravaca, s obzirom na položaj najstarijih objekata u gradu, te, konačno, s obzirom na podatke iz pisanih izvora. Rekonstrukcija izvornog izgleda starogradske uvale dana je na slici 3.

Područje Tvrdalj još u 16. st. bilo je glibasto - *squeretto o pantano*, a narod ga je zvao Osekaj - *un luogo Ossechaj*.⁷ Izgradnjom kuća uvala je postupno bila zasipana. Osim toga, važno je spomenuti da se na području Hektorovićeve Tvrdalja i perivoja nalazi nekoliko prirodnih izvora.

Današnji trg Škor do kraja 18. st. bio je brodogradilište, dakle na morskoj obali.⁸ To znači da je na mjestu današnjeg parkirališta na Ploči do kraja 18. st. bilo more. Međutim, toponim Ploča postojao je i u 16. st. i najvjerojatnije se odnosio na područje nešto južnije od parkirališta, danas malo proširenje među kućama.⁹ Moguće je da je more izvorno, a najkasnije do Hektorovićeve vremena, prodiralo još dublje, budući da ulica na jugu Šiberije upravo tu skreće s pravca, tvoreći neočekivan luk, zaobilazeći muljevit i glibast teren u dnu uvale. Možda bi se u skladu s tim mogao objasniti nastanak toponima Ploča, nasuti- poravnati teren.

U vezi s ovim razmatranjem zanimljiv je toponim Otočac, stari naziv za današnju Šiberiju.¹⁰

Na području Vrba u 14. st., dok je otok pripadao bosanskom kralju Dabiši, bile su soline pl. Nikole Stanoja. Vrba je kasnije bila nasuta i 1880. g. pretvorena u park.¹¹

Na mjestu današnje škole na Prikui bilo je more još u prošlom stoljeću, što jasno pokazuje mapa iz 1834. godine.

Nakon svih ovih razmatranja mogao bi se perimetar antičkog Farosa rekonstruirati onako kako je pokazano na sl. 4. Lom zidina na istočnom dijelu grada mogao je imati fortifikacijski karakter, budući da je upravo s istočne strane bio najlakši i najvjerojatniji dolazak neprijatelja kopnom. Velika je vjerojatnost, da su upravo na tom mjestu bila i gradska vrata. Zaokretanje, lom zidina nije rijetka pojava

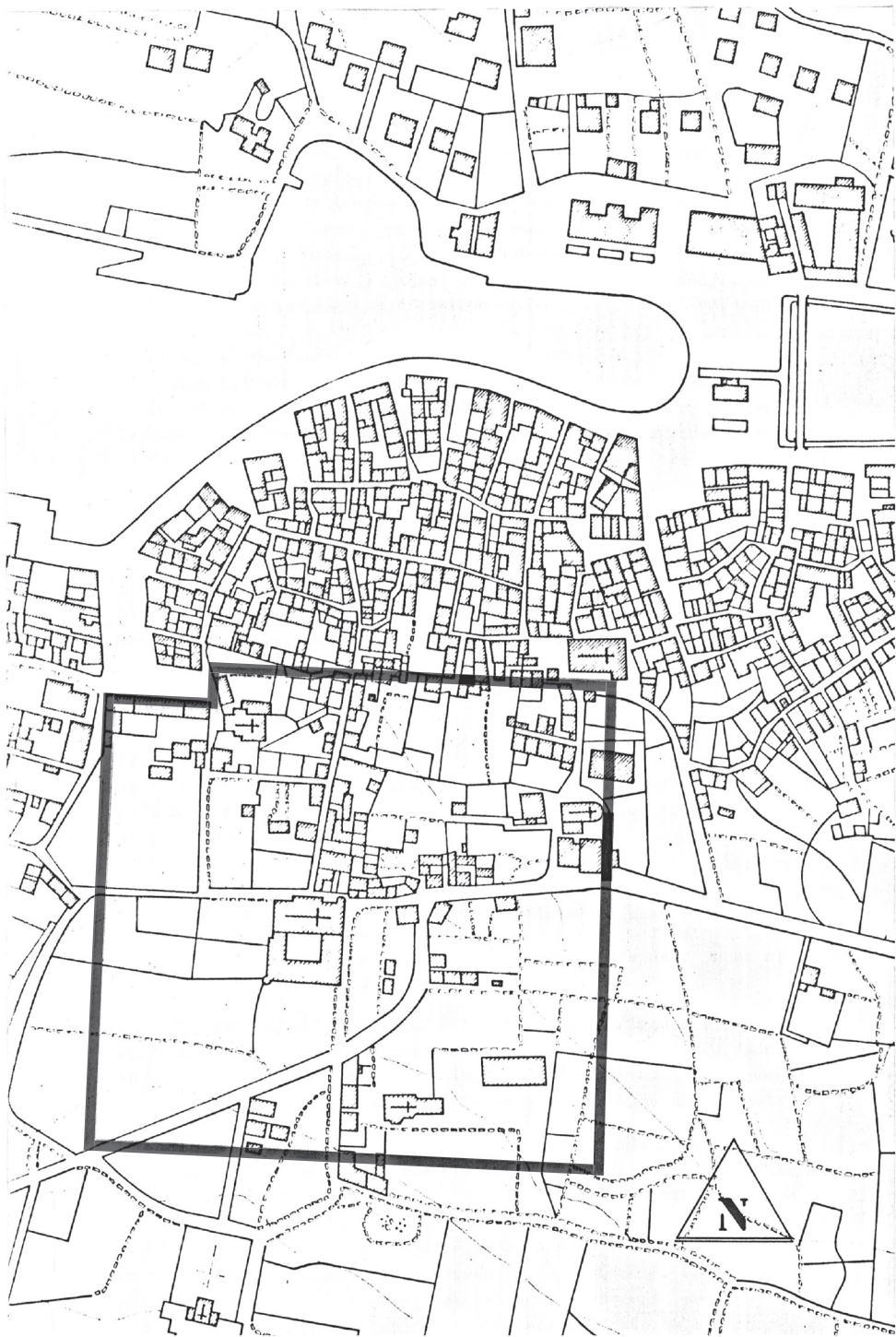
⁷ Petar Kuničić, *Petar Hektorović, njegov rod i Tvrdalj, starogradske i hvarske uspomene*, Dubrovnik, 1924., 22.

⁸ Berić i dr., *Popis spomenika*.

⁹ Petar Hektorović, *Ribanje i ribarsko progovaranje*, Zagreb, 1951. „Svi ulizši na plav/ veselo pri Ploči, maknuy se kako lav/ Nikola van skoči“ - 63. i 64. stih

¹⁰ Kuničić, *Petar Hektorović*, 79.

¹¹ Isto, 79.

Sl. 2. Pretpostavljeni perimetar Farosa (B. Gabričević)

u grčkom graditeljstvu. Ono je, kao nadomjestak za kule, imalo izrazito fortifikacijski karakter.

Mreža putova na području koje je nekoć zauzimaio Faros nedvojbeno govori da je raster ulica bio ortogonalan. Nameću se dvije osi koje grad dijele na četiri dijela, asocirajući na kardo i dekuman, karakterističan za rimski urbanistički koncept. Na osnovu toga Gabričević zaključuje da pred sobom nemamo prvobitnu urbanističku strukturu.¹²

Godine 219. pr. Kr. Faros je bio, barem djelomično, razoren, a polovinom 2. st. pr. Kr. obnovljen. Možda je tom prigodom promijenjena urbanistička struktura grada.

Gabričević pretpostavlja da je središnji javni prostor Farosa bio u sredini grada, na sjecištu glavnih ulica, tj. na mjestu na kojem je kasnije izgrađen samostan Sv. Petra Mučenika. Međutim, moguće je da su *demosia* Farosa, zone određene za izgradnju javnih objekata i površina namijenjenih svakodnevnom javnom životu polisa, bila u njegovom sjeveroistočnom dijelu, gdje se danas nalazi crkva sv. Ivana. To je područje najbogatije arheološko nalazište u Starom Gradu.¹³ Na tom se mjestu nalazio i antički hram.¹⁴ Na zvoniku koji se nalazi točno na sredini sjeverne granice ovog područja stoji natpis koji govori da su tu bila gradska vrata:

***Dederunt huius primordia molis de moenibus reliquiae
Et quae dederat gressum in urbem janua,
Nunc in templi sacrarium.***

Položaj gradskih vrata u samom uglu grada je nelogičan, ali ako se prihvati pretpostavljeni položaj farskih *demosia*, on postaje vrlo prihvatljiv. Ako bi se položaj tih vrata pomakao samo za par metara od zvonika ka zapadu, onda bi se ona nalazila točno na pravcu današnje Istarske ulice, i moguće je pomisliti da je Istarska ulica nastala na antičkom putu, koji je vodio od grada do pristaništa. (Sl. 5.)

Vjerojatno je Faros, barem u svom kasnijem razdoblju, imao vrata i na sredini sjevernih zidina, na istočnim, zapadnim, pa možda i na južnim zidinama. Na to prije svega upućuje sačuvana mreža putova, kardo i dekuman.

Da su se vrata nalazila i na istočnim bedemima, može se zaključiti i po tome što os grada istok-zapad dolazi do istočnog zida upravo na mjestu njegovog loma, čime on zaštićuje ta vrata, i zatim, što se ta os nastavlja i izvan grada kao jedan od dekumana farskog agera.

Zanimljiv je put koji pod kutem od 45°, s obzirom na smjer limitacije agera, vodi od istočnih gradskih vrata ka sjeveroistoku. Taj je put vjerojatno nastao u antičkom dobu, budući da počinje i završava na točkama interesantnim jedino u to

¹² Gabričević, Pristupna razmatranja, 147.

¹³ Nikša Petrić, Kasnoantički spomenici otoka Hvara, *Hvarski zbornik* 5/1977., 217.

¹⁴ Kuničić, *Petar Hektorović*, 34.

Sl. 3. Rekonstrukcija izvornog izgleda obale

vrijeme. To su već spomenuta gradska vrata, na jednom kraju, i sjecište *decumanus maximus* agera s jednim kardom, na drugom kraju. *Decumanus maximus* bio je glavna komunikacija kroz čitav ager. Danas put o kojem je riječ ne ide više od gradskih vrata, već skreće s pravca stotinjak metara prije njih. Ta činjenica je razumljiva, kada se uzme u obzir da stanovništvo srednjovjekovnog Staroga Grada nije koristilo područje antičkog Farosa za stanovanje, pa nije koristilo ni gradska vrata. (Sl. 5.)

Interesantno je da *decumanus maximus* agera nije izlazio iz centralne arterije samog grada, ali znajući da ni ager nije pripadao Fariji, već Saloni, to postaje shvatljivo. Prikaz tragova limitacije hvarskog agera dan je na sl. 6.

Marin Zaninović zaključio je da se put koji je predstavljao kopnenu vezu između Farosa i antičkog naselja na mjestu današnjeg grada Hvara približavao Farosu uz morsku obalu.¹⁵ Logičan završetak toga puta bio bi na kraju gradske osi istok-zapad, tj. na zapadnim gradskim vratima. (Sl. 5.)

Na stubištu crkve Sv. Roka, na području unutar gradskih zidina, stoji natpis koji govori da su tu bile rimske terme:

***Pavimentum musivum thermanum romanarum
Repertum A MDCCCXCVIII subest.***

Faria se počela širiti i izvan gradskih zidina. U Srednjoj ulici nađen je mozaik s geometrijskim motivima, koji je, očito, propadao nekoj građevini. Nije na odmet primijetiti da se pravac Srednje ulice poklapa s pravcem limitacije agera i da se na istom pravcu na kojem je Srednja ulica istočno od grada, na snimku terena, vidi linija, možda ostatak limitacije, u duljini od oko 500 m.

Ostaci rimske arhitekture, *villae rusticae*, jako su brojni na području starogradskog polja.¹⁶

Stari Grad u srednjem vijeku - *Civitas Vetus*

U najranijem razvoju srednjega vijeka, od 5. do 7. st., Stari Grad vjerojatno nije prešao okvire Farije. Ranokršćanski nalazi uočeni su oko crkve Sv. Ivana, dakle unutar nekadašnjih gradskih zidina. Na tom se mjestu nalazila ranokršćanska crkva iz 6. ili 7. st. s krstionicom.¹⁷

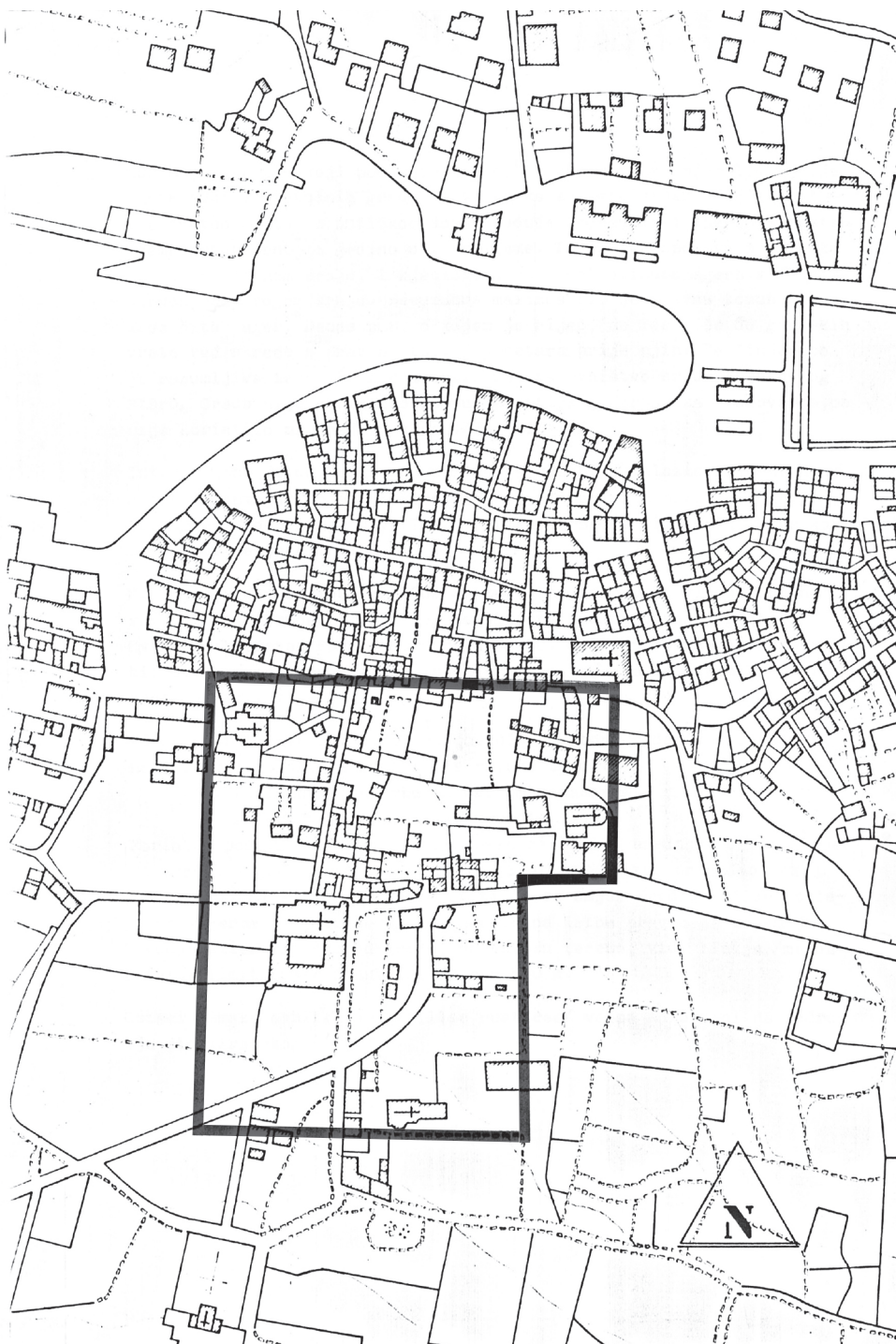
U 7. i 8. st na otok su došli Hrvati. Velika je vjerojatnost da je tom prilikom Farija porušena, budući da car Konstantin Porfirogenet sredinom 10. st., nabrajajući područja i gradove kojima vladaju Neretljani, ne spominje ni jedan grad na otoku Hvaru, za razliku od npr. Korčule.¹⁸

¹⁵ Marin Zaninović, O pitanju kopnene veze između dvaju antičkih naselja otoka Hvara, *Opuscula archeologica* III, Zagreb, 1958.

¹⁶ Niko Duboković Nadalini, Ager Pharensis, arheološke bilješke, *VAHD* LXIII - LXIV/1961.-1962.

¹⁷ Petrić, Kasnoantički spomenici, 217.

¹⁸ Grga Novak, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb, 1972.

Sl. 4. Perimetar Farosa pretpostavljen u ovom članku

Dolaskom Hrvata urbani kontinuitet Staroga Grada, odnosno Farije, bio je po svojoj prilici prekinut. To objašnjava činjenicu da se srednjovjekovni Stari Grad razvijao izvan antičkog gradskog areala. Na području nekoć unutar zidina nalazili su se u početku isključivo crkveni objekti.

Na mjestu ranokršćanske crkve tokom srednjeg vijeka podignute su crkve *geminatae* sv. Marije, sjeverna, i sv. Ivana, južna. Kasnije je crkva sv. Ivana bila porušena, a njen titular prešao je na crkvu sv. Marije koja je ostala sačuvana do danas.¹⁹

Na mjestu današnje župske crkve sv. Stjepana postojala je i ranije jedna crkva posvećena istom svecu. Prema riječima Augustina Valiera, veronskog biskupa koji je 1579. g. došao na Hvar kao apostolski vizitator, ta je crkva svojevremeno bila katedrala i uz nju su bili biskupski dvori.²⁰ Valier nije bio jedini koji tvrdi da je Stari Grad nekada bio sjedište biskupa. Hvarski povjesničar Alessandro Gazzari kaže: *Nicolo vescovo sul finire dell'anno 1249. trasporto la sede vescovile da Citta Vecchia e Liesena.*²¹ Biskup je prešao u Hvar onda kada je taj grad postao i društveni i politički centar otoka, a to se dogodilo zbog iznimno povoljnih karakteristika hvarske luke u srednjem vijeku. Krajem 13. st. crkva sv. Stjepana bila je porušena u gusarskom napadu i tada je njene funkcije preuzela crkva sv. Marije.²²

Kako je sačuvan vrlo malen broj srednjovjekovnih objekata, teško je rekonstruirati izgled Staroga Grada u tom razdoblju. On je u početku vjerojatno bio okupljen oko trga pred crkvom sv. Stjepana, odnosno oko nekadašnjeg proširenja pred antičkim gradskim vratima. Postupno se širio prema zapadu i sjeveru, a istovremeno je počela i prva izgradnja na području današnje Šiberije, uz put koji je u antičko vrijeme vodio od istočnih gradskih vrata do *decumanus maximusa* agera, a koji je služio i dalje.

Put koji danas ide od župske crkve prema jugoistoku vjerojatno je nastao u srednjem vijeku i produžavao se sve do današnjega Škora, budući da se njegov pravac poklapa s građevnim pravcem kuća južno od Škora, i prema ranije obrazloženoj pretpostavci je otprilike po tom pravcu išla linija obale. Na Škoru je taj put zakretao na zapad, zaokružujući poluotok na kojem se grad razvijao. (Sl. 7.)

Nekoć *Ager Pharensis*, starogradsko polje u srednjem vijeku se nazivalo *Campus S. Stephani* i u njemu su se nalazili veliki kompleksi crkvenih zemalja.²³ Kao što je već ranije bilo spomenuto, na području današnjeg parka Vrba u 14. st. bile su soline.

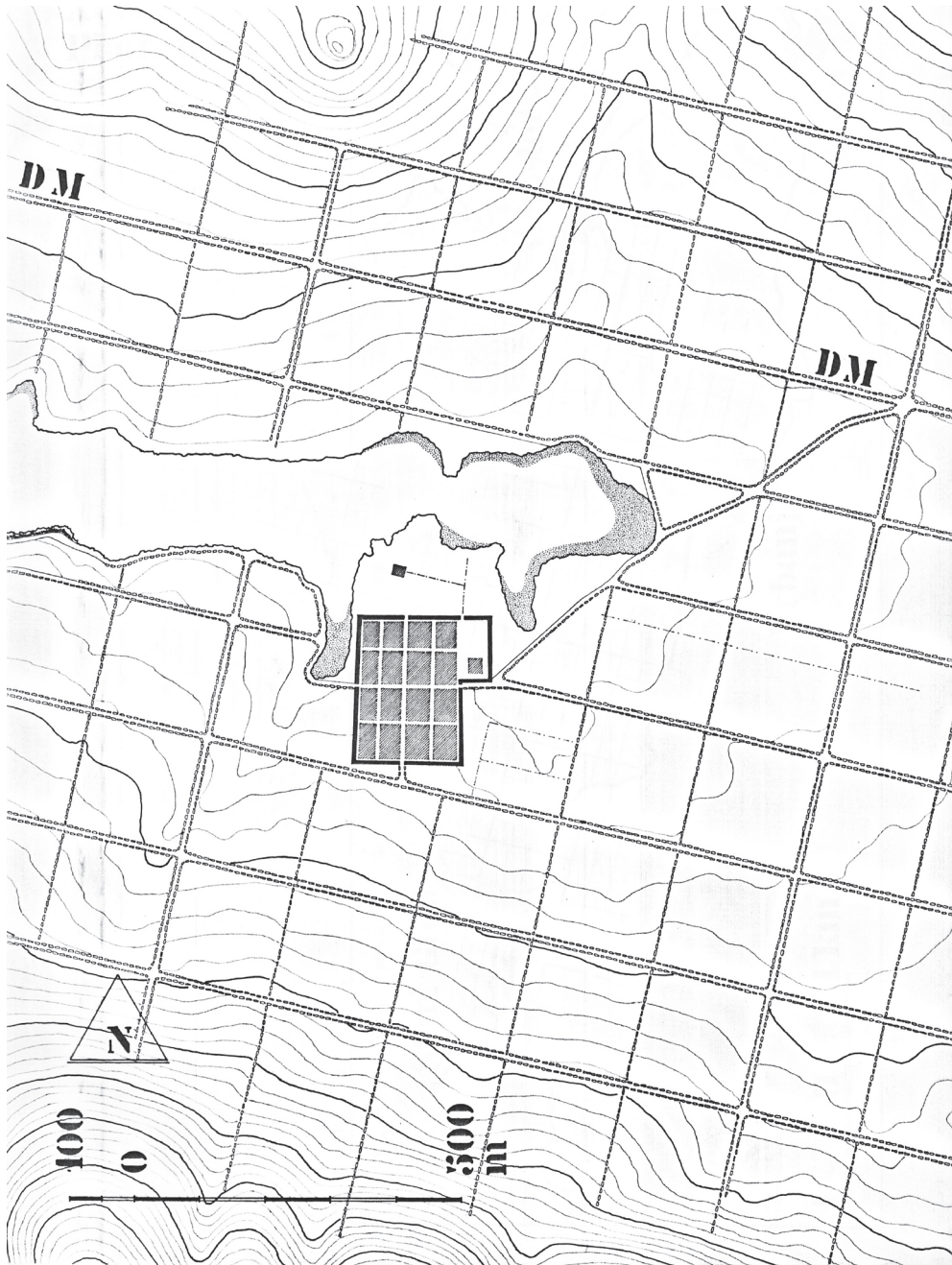
¹⁹ Petrić, Kasnoantički spomenici.

²⁰ Ljubić, *Faria Citta Vecchia*, 34., „*Ecclesia S. Stephani, alias Cathedralis, dum locus hic esset civitas, est diruta, omni ornamento viduata, et hac atque illac impluens, sed non magno sumptu reparabilis. Habet circumcirca multa sepulcra et haedes Episcopales contiguas, quae nihil aliud sunt, nisi nudi parietes*“.

²¹ Ljubić, *Faria Citta Vecchia*.

²² Kuničić, *Petar Hektorović*, 57.

²³ Duboković, *Ager Pharensis*.

Sl. 5. Rimski Faria

Stari Grad u 15. i 16. stoljeću

U 15. st. Stari Grad se nastavlja širiti prema zapadu i sjeveru. Širi se i područje današnje Šiberije. Zasipava se dno uvale između Grada i Šiberije, Ploča i počinje prva izgradnja na Tvrđalju. Godine 1448. je Hektor, prvi iz roda Hektorovića, od kneza kao povlasticu dobio zemljište na Tvrđalju, *loco vocato Tvardagl*, za gradnju stana.²⁴ Zanimljivo je uočiti da se ovo područje i prije izgradnje dvorca Petra Hektorovića nazivalo Tvrđalj, možda zbog ostataka antičkih bedema, a možda i po nekoj srednjovjekovnoj utvrđi.²⁵

Godine 1482. osnovan je dominikanski samostan sv. Petra Mučenika.²⁶ Vjerojatno je izgradnjom tog samostana došlo do promjene pravca sjeverne polovice farskog karda, koja je sada povezivala nekadašnja gradska vrata s vratima novoizgrađene crkve. Krajem 15. st. na sjevernoj strani zaljeva izgrađena je crkvice sv. Jerolima.²⁷

Godine 1525. Vinko Pribojević opisuje otok Hvar svoga vremena: *Otprilike po sredini ovog našeg otoka pruža se prema sjeveru polje s opsegom od 140 stadija, osobito brižno obrađeno, najbolje na čitavom otoku. Okružuje ga 11 sela, od kojih najmanje ima 40 kuća, osrednje 120, poneko 230, a najveće 500. Kuće su im visoke i prostrane sa stropovima i ostalim gradskim ukrasima krasno uređene, tako da nedostaju jedino još zidine, pa da ta sela dobiju izgled dosta raspoređenog grada. Najveće selo s oko 500 kuća je najvjerojatnije Stari Grad. Dalje Pribojević govori: Vjeran dokaz darežljivosti i imućnosti tamošnjih seoskih stanovnika pruža samostan sv. Petra Mučenika, koji su u kratko vrijeme sjajno sagradili, i velik broj crkava, koja su u naše dane podignute po pojedinim selima, i to baš u ovo vrijeme, kad se prema proročanstvu najpouzdanije istine, kod mnogih ohladila pobožnost. Što bi tek bilo, da su svi proizvodi tog polja njihovi? Veći, naime, dio ondje sabranih plodova, jer je gotovo čitavo to polje vaše, a oni su samo težaci, prenosi se u ovaj grad, u kojem živimo.*²⁸

Prema Statutu iz 1331. g., svaki član Vijeća morao je sa cijelom svojom obitelji stanovati u gradu Hvaru.²⁹ To je povoljno utjecalo na razvoj samog grada Hvara, ali ne i ostalih mjesta komune. No, ipak, izgleda da su u 16. st. u Starom Gradu živjele neke plemićke obitelji, članovi hvarskog Vijeća. Sindik Giovanni Battista Giustiniano 1553. g. kaže: „*In Citta Vecchia abitano molti gentiluomini li quali sono ammessi nel consiglio di Lesina...*“³⁰

²⁴ Kuničić, *Petar Hektorović*, 10.

²⁵ O Tvrđalju prije gradnje ljetnikovca P. Hektorovića opširnije raspravlja Nikša Račić, Lokalitet Tvrđalj i Hektorovićeve misaone preokupacije na uklesanim natpisima, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. XII, 1970, 205.

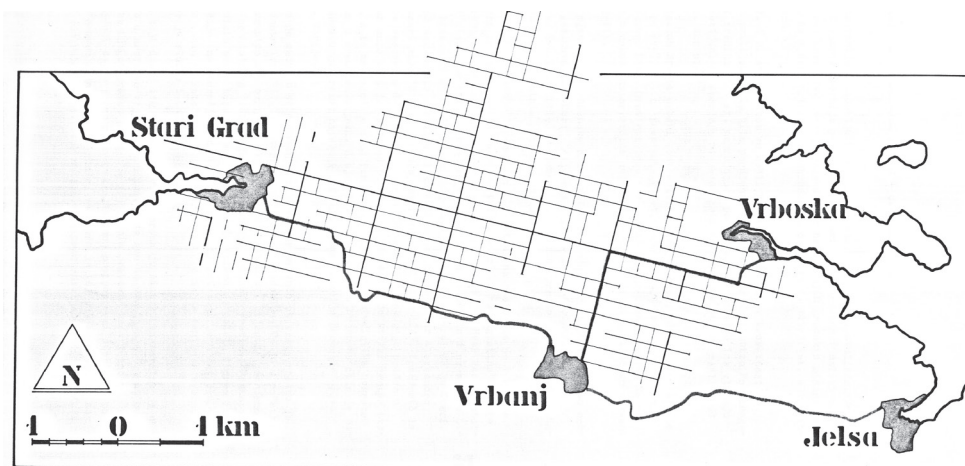
²⁶ Berić i dr., Popis spomenika.

²⁷ Niko Duboković Nadalini, Dodatak i ispravak popisa spomenika otoka Hvara, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske* 1/1959.

²⁸ Pribojević, *O podrijetlu*, 199.

²⁹ Novak, *Hvar*.

³⁰ Ljubić, *Faria Citta Vecchia*, 38.

Sl. 6. Ager Farenensis

Na Tvrđalju, gdje su od ranije postojale kuće Hektorovićevih, *Casamenti Hettoreo*, Petar Hektorović je sredinom 16. st. sagradio svoj dvorac. Za vrijeme Hektorovića započeta je i gradnja crkve sv. Roka. Petar Kuničić nabraja još nekoliko kuća u Starom Gradu koje su bile u vlasništvu Hektorovića.³¹

Godine 1571. Stari Grad su napali Turci. Tom je prilikom, između ostalog, bio porušen i dominikanski samostan.³²

Godine 1579. Stari Grad posjećuje apostolski vizitator Valier. U vrijeme tog posjeta grad je imao 400 stanovnika.³³ Ako je taj podatak točan, i ako je točan Pribojevićev podatak o 500 kuća u mjestu dvadesetih godina istog stoljeća, moglo bi se zaključiti da je do Valierova posjeta došlo do značajnog pada broja stanovnika u Starom Gradu.

Stari Grad u 17., 18. i 19. stoljeću

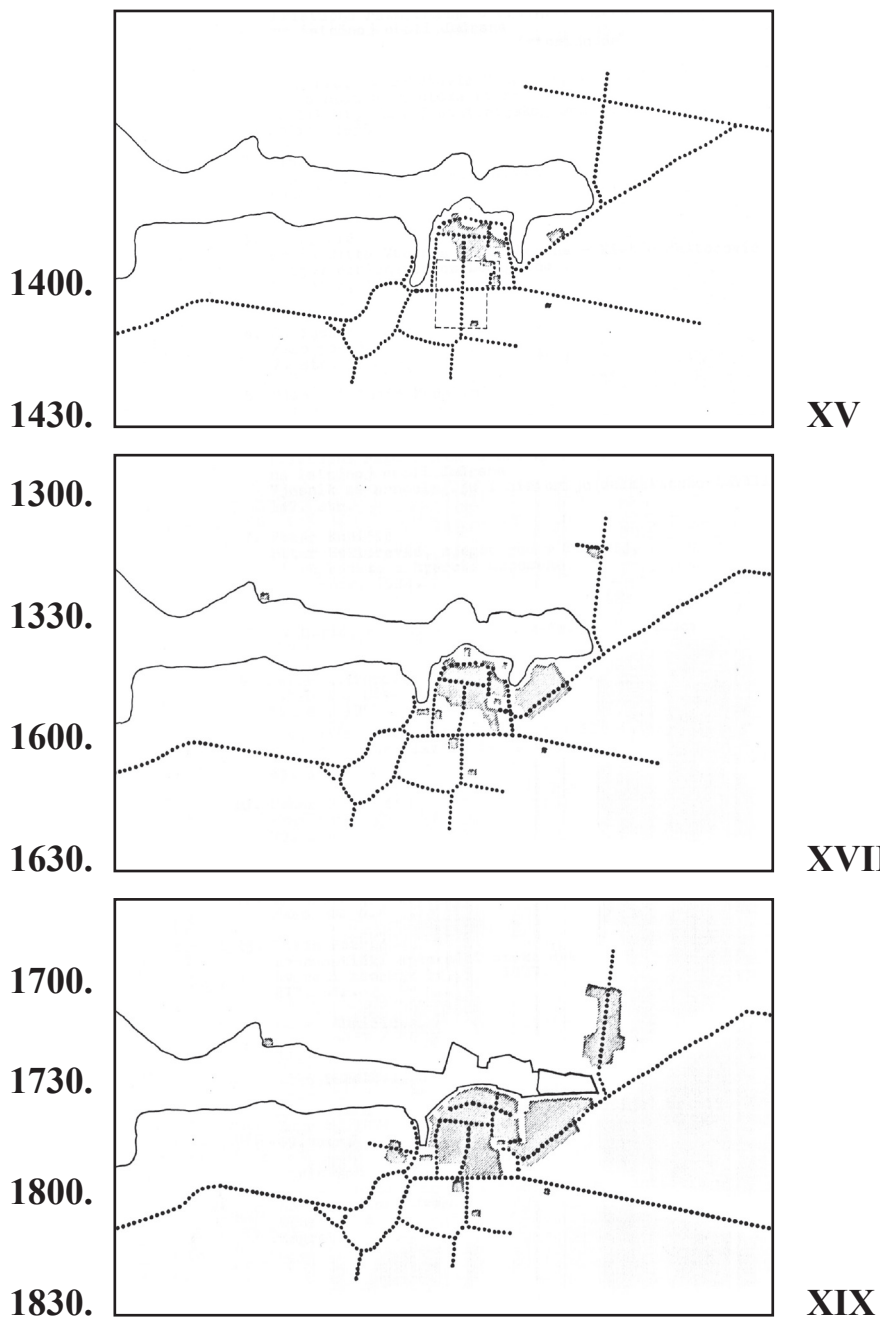
Već u 17. st. počinje opadati značaj, a time i bogatstvo grada Hvara. Plemstvo je zbog toga radije živjelo na svojim imanjima po selima, gdje je život bio znatno jeftiniji. Od 1611. godine svi su plemići morali stanovati u gradu Hvaru barem šest mjeseci godišnje, a od 1616. morali su dolaziti u Hvar samo u slučaju rata i kuge.³⁴ U 17. st. formiraju se i prve građanske obitelji. To je također vrijeme kada bježeći pred Turcima na otok s kopna dolaze novi stanovnici. Najvjerojatnije je tada i u vezi s tim počela prva izgradnja na području Maloga Sela uz jedan od limesa rimske centurijacije agera u smjeru karda.

³¹ Kuničić, *Petar Hektorović*, 79.

³² Berić i dr., *Popis spomenika*.

³³ Novak, *Hvar*.

³⁴ Isto.

Sl. 7. Urbanistički razvoj Starog Grada

U uvjetima slabljenja plemstva i grada Hvara, te jačanja građanskih obitelji intenzivira se razvoj Staroga Grada. Godine 1673. on broji 194 obitelji, odnosno 775 duša.³⁵

Početakom 17. st. započela je izgradnja župske crkve sv. Stjepana.³⁶ Godine 1682. obnovljen je dominikanski samostan.³⁷ Godine 1753. izgrađen je zvonik župske crkve.

Moguće je da je tijekom 17. st. već bilo nasuto područje Vrba.³⁸

U 18. st. počinje prva izgradnja zapadno od Tvrdalja. Širi se područje Malog Sela, *Villetta*. Krajem stoljeća nasipa se područje ispred tadašnjeg brodogradilišta, a današnjeg trga Škor i tako povijesna jezgra Staroga Grada postupno poprima svoj današnji izgled.

Dolaskom Francuza u 19. st. ukinuta je stara hvarska komuna. Kada je otok 1813. pripao Austriji Stari Grad je postao općina, dakle samostalna jedinica. Godine 1880. Stari Grad je imao 3789 stanovnika, dvaput više nego danas, i bio je najveće naselje na otoku. Veliki napredak u 19. st. bio je između ostalog uvjetovan i značajnim razvojem brodarstva. Godine 1804. Stari Grad je imao 148 pomoraca, a na njegovom brodogradilištu gradili su se i veliki brodovi.³⁹

U drugoj polovici 19. st. zabilježena je značajna građevinska aktivnost. Popločale su se ulice, podigle su se obale, nasut je Tvrdalj, zasaden je park Vrba. Godine 1893. izgrađena je ribarnica, a 1896. Općinski dom. Godine 1893. ponovno je iz temelja građena crkva sv. Petra Mučenika. Grad se proširio po području zapadno od Tvrdalja.

³⁵ Kuničić, *Petar Hektorović*, 66.

³⁶ Kruno Prijatelj, Bilješke o graditeljima župske crkve u Starom Gradu na Hvaru, *Hvarski zbornik* 1/1973., 315.

³⁷ Berić i dr., *Popis spomenika*.

³⁸ Prema pričanju, jedan je trg na sjeveru Šiberije bio brodogradilište kao i Škor i to je područje bilo nasuto ranije od područja pred Škorom.

³⁹ Novak, *Hvar*.

Literatura:

- BERIĆ, Dušan - DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko - NIKOLANCI, Mladen, *Popis spomenika otoka Hvara*, Publikacija br. 7 Historijskog arhiva - Hvar, Split, 1958.
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, Dodatak i ispravak popisa spomenika otoka Hvara, *Bilten Historijskog arhiva komune hvarske* 1/1959.
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, Ager Pharensis, arheološke bilješke, *VAHD* LXIII - LXIV/1961.-1962.
- DUBOKOVIĆ NADALINI, Niko, *O fazama razvitka kulture na Hvaru*, Publikacija br. 14 Historijskog arhiva - Hvar, Hvar, 1965.
- GABRIČEVIĆ, Branimir, Pristupna razmatranja o urbanizmu grčkih naseobina na istočnoj obali Jadrana, *VAHD* LXVIII/1966.
- HEKTOROVIĆ, Petar, *Ribanje i ribarsko progovaranje*, Zagreb, 1951.
- KUNIČIĆ, Petar, *Petar Hektorović, njegov rod i Tvrđalj, starogradske i hvarske uspomene*, Dubrovnik, 1924.
- LJUBIĆ, Šime, *Faria Citta Vecchia e non Lesina - Pietro Hektorović Cittavecchiano e non Lesignano*, Zagreb, 1873.
- NOVAK, Grga, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb, 1972.
- PETRIĆ, Nikša, Kasnoantički spomenici otoka Hvara, *Hvarski zbornik* 5/1977.
- PRIBOJEVIĆ, Vinko, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb, 1951.
- PRIJATELJ, Kruno, Bilješke o graditeljima župske crkve u Starom Gradu na Hvaru, *Hvarski zbornik* 1/1973.
- RAČIĆ, Nikša, Lokalitet Tvrđalj i Hektorovićeve misaone preokupacije na uklesanim natpisima, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. XII, 1970.
- ZANINOVIĆ, Marin, O pitanju kopnene veze između dvaju antičkih naselja otoka Hvara, *Opuscula archeologica* III, Zagreb, 1958.

THE URBANISTIC DEVELOPMENT OF STARI GRAD

(Prepared for publication by mr. sc. Vinko Tarbušković)

Summary

I am publishing part of this work after so many years because of the questions raised by the continuous urbanistic development of the island town of Stari Grad from antiquity, a process dating from 385/384 BC, therefore almost 2400 years. As only one work on this subject has been published up to now, so far as I know, it is of exceptional importance that we should publish in an academic journal a hitherto unpublished work, whose sole copy is to be found in the library of the Archaeological Museum in Split. Therefore I take this opportunity to thank Mr Arsen Duplančić for his wholehearted support for the publication of this text.

In the introductory part of this undergraduate work, first the natural conditions of Hvar Island are presented. The island's position is described and its geological and seismological conditions are stated. The author gives a short overview of historical events on Hvar Island, from the founding of the Greek colony Faros on the site of present-day Stari Grad, through the Illyrian state to the fall of the island to Roman rule. After that follows the medieval period with the Croat immigration, through the period of Croatian princes and kings up to the appearance of Venetian rule over the east Adriatic coast. Then the period of the island's development under the Venetians from 1420 - 1797 is covered. The historical overview ends with the period of the 19th and 20th centuries.

The first part of the work covers the historical artistic, conservational and architectural technical analyses of Stari Grad's historic core. It includes a cartographic depiction of building age from the 7th to the 20th centuries, together with a building evaluation. There follows a description of the state of preservation of the buildings, and of building height. This part is of less significance for us in our times due to the passage of time, as thirty years have passed since the study was written. Much has changed in the old town centre, many of the houses have been renovated or extended, while quite a few are neglected or have fallen into disrepair because of unresolved ownership issues. So this part is not of interest to us in modern times.

The second part, which I have transcribed in this article, is of the greatest value to us, as few have studied Stari Grad's urbanistic development. As far as I know, there is only one work by N. Duboković Nadalini and Vinko Ružević describing overall and in detail Stari Grad's urban development from its beginnings up to the 20th century, and this was published in the 1970s. Thus the present work is another modest contribution to the questions raised within this framework of history and urban development.

The third part deals with the urbanistic development of Stari Grad in the 20th century. At the end there is a synthesis and incidental considerations. The whole work is enriched with photographs, maps and diagrams, which give the work academic weight and demonstrate the author's knowledge of the history and topography of Stari Grad.